

Н.Г. Калюжна

канд. екон. наук

м. Луганськ

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Постановка проблеми. В сучасному економічному просторі функціонує безліч організацій, які представляють собою сукупність людей, об'єднаних для досягнення певної мети, рішення певного завдання на основі принципів розподілу праці й обов'язків. Множина цілей і завдань, що стоять перед організаціями різного класу складності і різної галузевої приналежності, призводить до того, що для управління ними потрібні спеціальні знання й мистецтво, методи й прийоми, що забезпечують ефективну спільну діяльність працівників всіх структурних підрозділів.

Узгоджена та взаємопов'язана колективна діяльність передбачає реалізацію функції управління цією діяльністю. Зростаюча складність й комплексність внутрішнього середовища, поряд із посиленням негативного впливу середовища зовнішнього, обумовлюють той факт, що ефективність функціонування будь-якої організації все більшою мірою залежить від якості системи управління нею. Відповідно, набуває актуальності питання встановлення сутності системи управління підприємством як об'єкта дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує багато визначень системи управління організацією (підприємством), кожне з яких відповідає методології певного наукового розділу та, відповідно, наголошує на певному аспекті функціонування системи, її побудови, внутрішніх відносинах та ін.

Так, С. Янг визначає систему управління організацією як підсистему організації, компонентами якої є групи взаємодіючих людей: її функції полягають в сприйнятті певних проблем організації (входів) і подальшому виконанні набору дій (процесів), в результаті яких виробляються рішення (виходи), що збільшують дохід від діяльності всієї організації (задоволення), або оптимізують деяку функцію всіх входів і виходів організації [15].

У роботі В. В. Глушенко, В. І. Глушенко наголошується, що системою управління можна називати конкретний апаратний, нормативний, функціональний варіант реалізації технології, що дозволяє вирішувати конкретну проблему управління [5].

Г. В. Воронцова вважає, що система управління організацією (підприємством) — це спосіб взаємодії між суб'єктом і об'єктом управління, спосіб побудови взаємозв'язку між рівнями управління і функціональними галузями, що забезпечує оптимальне за даних умов досягнення цілей організації [4].

Також система управління визначається як:

множина взаємопов'язаних елементів (ланок), які складають єдине ціле, та реалізують процес управління для досягнення поставлених цілей [7];

сукупність системи, що управляє (суб'єкт управління), та керованої системи (об'єкт управління) [8];

сукупність дій, необхідних для узгодження спільної діяльності людей [2];

керуюча (суб'єкт управління) та керована (об'єкт управління) системи, а також система зв'язків між ними [13];

організаційне складне ціле, що складається з безлічі взаємодіючих елементів, у тому числі об'єкта й суб'єкта управління [1];

складна система, створена для збору, аналізу і переробки інформації з метою отримання максимального кінцевого результату при певних обмеженнях (нестача ресурсів, наприклад) [9].

Як видно, переважно наведені визначення зважають, передусім, на системні характеристики системи управління організацією, зокрема — наявність у ній двох специфічних підсистем, одна з яких (суб'єкт управління) здійснює управлінський вплив, а інша є об'єктом, на який цей управлінський вплив спрямований. Тобто, більшість з існуючих визначень системи управління цілком ґрунтовно надаються в рамках системного підходу до управління. Але окрім того, що система управління організацією (підприємством) є, передусім, системою, вона має й інші специфічні характеристики, встановлення яких набуває суттєвого значення в контексті її дослідження. Визначальним тут має стати встановлення особливостей системи управління підприємством виходячи з того, що вона є комплексним явищем, об'єктом дослідження різних наук та, відпо-

відно, її визначення має базуватися на методології різних галузей науки.

Мета статті. Обґрунтуємо, що однією з систем наукових знань, методологія якої має послугувати підґрунтям при дослідженні системи управління підприємством, є теорія організації.

Виклад основного матеріалу. В теорії організації, яка виникла у 20-х роках ХХ сторіччя, організація як специфічне явище оточуючої дійсності виступає не тільки об'єктом дослідження, але й методологічною основою організаційних методів пізнання закономірностей розвитку природних і економічних процесів¹. Засновником сучасної теорії організації як загальної організаційної науки вважається О. О. Богданов. Вихідним пунктом його теоретичних переконань, викладених у фундаментальному творі «Тектологія. Загальна організаційна наука», є необхідність підходу до вивчення будь-яких природних і суспільних явищ з організаційної точки зору. Це, на його думку, означає, що закони, закономірності, принципи організації єдині для будь-яких об'єктів, і навіть найбільш різноманітні явища об'єднуються між собою спільними структурними зв'язками та на основі спільних правил. Така думка Богданова свідчить про широту предметної області теорії організації. Гіпотетично припускаємо, що до елементів цієї предметної області можна віднести й систему управління підприємством. Для підтвердження цієї тези та, як наслідок, установлення характеристик системи управління підприємством як предмета дослідження теорії організації, здійснимо семантичний аналіз терміну «організація», багатозначність якого зумовлює необхідність осмислення, аналізу та узагальнення існуючих значень (табл. 1). Терміну «організація» відповідають наступні взаємопов'язані, але різні поняття, які співвідносяться з діяльністю підприємства, та, як зазначає А. М. Колосов, мають власний зміст та семантичне поле пов'язаних із ним значень [11, с. 35].

Перші два значення терміну «організація» відповідають двом основним та взаємодоповнюючим аспектам організації — у статичній (організованість) і в динамічній (організу-

вання, діяльність по організації). У статичній це деяке цілісне утворення (соціальне, технічне, фізичне, біологічне, та ін.), що має певне призначення. В динамічній організація представляється як сукупність різноманітних процесів із упорядкування елементів, формування та підтримки цілісності новостворюваних або функціонуючих природних об'єктів. У випадку, якщо ці процеси складаються з цілеспрямованих дій людей, можна говорити про організацію як функцію управління, якщо ж вони представляють собою природні фізичні закономірності, то мова має йти про самоорганізацію.

Таким чином, у найзагальнішому випадку можна погодитися з В. Г. Алієвим, який розуміє під організацією впорядкований стан елементів цілого й процес по їх впорядкуванню в доцільну єдність [13, с. 9]. При цьому очевидно, що одне значення організації є похідним від першого, тобто організованість певного цілого (стан його впорядкованості) є результатом діяльності по організації (реалізації функції управління або самоорганізації).

Третє значення терміну «організація», у якому вона розуміється як певна спільність, цілісність, має соціальне застосування відносно людських організацій. Докладно цей аспект досліджено в роботі А. М. Колосова, який, зокрема, зазначає, що «.. прорив в розумінні того, що підприємство або установа як формальні організації не описуються лише правилами їх внутрішньої організації, а функціонують як визначені цілісності, внесло вивчення функціонування підприємств в ринковому середовищі» [11, с. 37], причому формою прояву даного значення терміну «організація» є організаційна поведінка суб'єкта господарювання [с. 41].

Практичне відображення цього аспекту в контексті дослідження системи управління підприємством полягає в тому, що в структурі внутрішньо впорядкованого об'єкту спеціально формуються елементи — носії функцій його цілеспрямованої поведінки, наприклад, відділ маркетингу, що вивчає положення підприємства на ринку, інформаційний відділ, відділ стратегічного управління та ін.

У четвертому значенні «організація» розуміється як підприємство, фірма, установа, одиниця бізнесу, система,

Таблиця 1

Семантичний аналіз терміну «організація»

Автори	Організація як...			
	Організованість (статика)	Організування, діяльність по організації (динаміка)	Спільність, цілісність (динаміка)	Формально обмежений об'єкт, одиниця, система (статика)
В.Г. Алієв [13]	Внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлена його будовою	Сукупність процесів або дій, що призводять до утворення й удосконалення взаємозв'язку між частинами цілого	Об'єднання людей, що спільно реалізують деяку програму або мету, та діють на основі певних процедур і правил	
Велика радянська енциклопедія [3]	Побудова, взаємозв'язок, взаємне розташування, співвідношення частин якого-небудь цілого	Упорядкування, налагодження, настроювання, приведення в систему чогось-небудь	Добровільне об'єднання, союз людей, суспільних груп, держав для вирішення спільних завдань, досягнення спільних цілей	
Словник російської мови С.І. Ожегова [14]	Організованість	Організувати	Суспільне об'єднання	Організм (розмовне)
А.М. Колосов [11]	Внутрішня впорядкованість, узгодженість елементів будь-якого об'єкту або діяльності	Особлива діяльність із впорядкування	Певна спільність, або цілісність, що проявляється в досягненні поставлених цілей або під впливом навколишнього середовища	Формальна система – підприємство, установа, цех, відділ та ін., які здійснюють діяльність
Авторський підхід	Форма організації	Діяльність по організації	Організаційна діяльність	Організаційна форма

¹ Сутність теорії організації викладено за [13, с. 7-21, 84-121]

тобто певний формально обмежений об'єкт. Виокремлення цього аспекту при встановленні сутності терміну «організація» зумовлюється тим, що за сучасних динамічних умов процес видозміни форми підприємства, його правового статусу, структури власності, стає особливим предметом вивчення. Транснаціональні корпорації, різного роду тимчасові об'єднання, а також нові мережеві, віртуальні і інші форми підприємств, що формуються в даний час, настільки розширили традиційні уявлення про підприємство, що для позначення його формальної цілісності нерідко використовуються нові специфічні терміни і поняття, такі як «фірма», «стратегічна одиниця бізнесу» та ін. [11, с. 37].

Акцент на третьому та четвертому значенні організації робиться у науковій дисципліні «теорія організацій», яка в останні роки отримує все більшого поширення [6, 10, 12]. По своєму об'єкту дослідження та змісту вона близька до теорії організації, теорії систем, інших галузей наукових знань, що мають відношення до організаційної проблематики. Але, в той же час, між ними є істотні відмінності, встановлення яких дозволяє усунути невизначеність й дублювання при вирішенні одних і тих же питань.

Як ґрунтовно зазначає В. Г. Алієв, теорія організації (як і теорія систем, кібернетика), є метатеорією по відношенню до конкретних організаційних наук. Вона встановлює спільні закони та принципи формування й функціонування цілісних утворень на найвищому рівні, тоді як теорія організації зводить об'єкт дослідження до соціальних систем різних рівнів. В рамках цієї теорії встановлюється типологія соціальних організацій, цілі і закономірності функціонування, різновиди структур організації і сфери їх застосування, технологія внутрішньоорганізаційних процесів, взаємини з зовнішнім середовищем, життєдіяльність і розвиток [13, с. 22]. Тобто, об'єктом дослідження теорії організації є соціальні системи різного типу, які здійснюють певну діяльність та характеризуються певною організаційною поведінкою («організація» у третьому та четвертому значенні). Об'єктом же дослідження теорії організації є організаційний досвід оточуючої дійсності, формою прояву якого є організаційні стосунки, тобто зв'язки та взаємодії між різного роду цілісними утвореннями та їх структурними складовими. Відповідно, можна зробити висновки, що теорія організації є лише однією з гілок загальної теорії організації.

Таким чином, за результатами семантичного аналізу терміна «організація», доцільно виокремити чотири його значення, кожне з яких є статичною або динамічною характеристикою суб'єкта або об'єкта організації:

- 1) Організація як форма організації, тобто певний стан впорядкованості (організованості) — статичний аспект;
- 2) Організація як діяльність по організації, результатом якої є стан впорядкованості — динамічний аспект;
- 3) Організація як організаційна діяльність, формою прояву якої є організаційна поведінка — динамічний аспект;
- 4) Організація як організаційна форма, яка обумовлюється специфікою організаційної діяльності — статичний аспект.

Повертаючись же до питання визначення особливостей системи управління організацією (підприємством) з точки зору теорії організації, можемо вважати, що всі чотири значення терміну «організація» характеризують певний аспект функціонування системи управління. Уточненню підлягає лише застосування понять «суб'єкт організації» та «об'єкт організації» — а саме, в

контексті дослідження системи управління більш термінологічно визначеним видається вживання, відповідно, понять «суб'єкт управління» та «об'єкт управління».

Семантичні відносини між установленими значеннями терміну «організація» в контексті дослідження системи управління підприємством, які наведено на рис. 1, можуть бути прокоментовані наступним чином. В результаті діяльності суб'єкта управління по організації (як реалізації функції управління), система управління підприємством набуває стану організованості (впорядкованості), яка статично зафіксована у вигляді певної форми організації, під якою зазвичай розуміється організаційна структура системи управління.

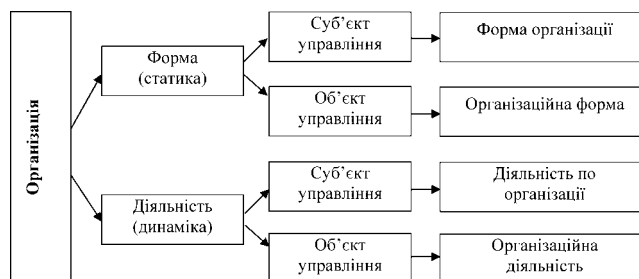

Рис. 1. Семантичні відносини між елементами предметної області «організація» в контексті дослідження системи управління підприємством

Під керівництвом суб'єкта управління й завдяки наявності в системі управління підприємства носіїв функцій цілеспрямованої поведінки в зовнішньому ринковому середовищі, здійснюється організаційна діяльність об'єкта управління. Специфічні особливості цієї діяльності в кожному конкретному випадку обумовлюють існування підприємства у вигляді доцільної формально обмеженої системи, тобто у певній організаційній формі.

Висновки. Дослідження системи управління організацією (підприємством) з точки зору теорії організації дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, система управління підприємством може розглядатися як уособлення організаційного досвіду, формою прояву якого є організаційні стосунки між її елементами, а саме — між суб'єктом та об'єктом управління. По-друге, всі чотири встановлені значення терміну «організація» можуть бути застосовані в контексті дослідження системи управління підприємством. Кожне з цих значень характеризує певний аспект функціонування системи управління, та відображає статичну або динамічну характеристику суб'єкта або об'єкта управління.

Таким чином, сформульовану гіпотезу доведено й визначено, що правомірно систему управління підприємством вважати одним із елементів загальної предметної області дослідження теорії організації. Це означає, що система управління підприємством ґрунтовно стає предметом дослідження теорії організації, тобто її функціонування відбувається згідно з законами та принципами цієї галузі наукових знань.

Література

1. Алексеев А. Н. Исследование систем управления. Учебный курс [Электронный ресурс] / А. Н. Алексеев. — Режим доступа : http://e-college.ru/xbooks/xbook192/book/index/index.html?go=part-003*page.htm
2. Алексеева М. Б., Балан С. Н. Основы теории систем и системного анализа : [учебн. пособ.] / М. Б. Алексеева, С. Н. Балан. — СПб. : СПГИЭУ, 2002. — 55 с.

-
3. Большая советская энциклопедия [Электронный ресурс] : в 51 т. [ред. Б. А. Введенский, С. И. Вавилов]. — Изд. 2-е. — М. : Научное изд-во, 1950 — 1958. Режим доступа: <http://bse. sci-lib. com/pdletter1716. html>
 4. Воронцова Г. В. Основные направления адаптации системы управления предприятием в конкурентной среде [Электронный ресурс] / Г. В. Воронцова. — Режим доступа : http://science. ncstu. ru/articles/econom/2010_10/34. pdf/file_download
 5. Глушенко В. В., Глушенко И. И. Исследование систем управления: [учебн. пособ.] / В. В. Глушенко, И. И. Глушенко. — 2-е изд., перераб. и доп. — Железнодорожный : ООО НПЦ «Крылья», 2004. — 416 с.
 6. Добраев В. Л. Теория организаций : [учебн. пособ.] / В. Л. Добраев. — М. : Институт молодежи, 1995. — 213 с.
 7. Зайцев А. К. Исследование систем управления : [учебн. пособ.] / А. К. Зайцев. — Н. Новгород : НИМБ, 2006. — 123 с.
 8. Иванова Т. Ю., Приходько В. И. Теория организации. Краткий курс : [учебн. пособ.] / Т. Ю. Иванова, В. И. Приходько. — СПб. : ООО «Питер Принт», 2004. — 273 с.
 9. Игнатъева А. В., Максимцов М. М. Исследование систем управления: [учебн. пособ.] / А. В. Игнатъева, М. М. Максимцов. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. — 157 с.
 10. Истомин Е. П., Соколов А. Г. Теория организации: системный подход: [учебн.] / Е. П. Истомин, А. Г. Соколов. — СПб. : ООО «Андреевский издательский дом», 2009. — 314 с.
 11. Колосов А. Н. Адаптивная организация деятельности предприятия : [монография] / А. Н. Колосов. — Луганск : ВНУ им. В. Даля, 2008. — 440 с.
 12. Мильнер Б. З. Теория организаций / Б. З. Мильнер. — М : ИНФРА-М, 2004. — 336 с.
 13. Теория организации : [учебн.] / [Алиев В. Г., Варфоломеев В. П., Варфоломеева Э. А. и др.] ; под общ. ред. проф. В. Г. Алиева. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Экономика, 2003. — 431 с.
 14. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / [Ожегов С. И., Шведова Н. Ю.]. — 4-е изд., доп. — М. : Азбуковник, 1999. — 944 с.
 15. Янг С. Системное управление организацией / С. Янг ; пер. с англ. — М. : «Советское радио», 1972. — 456 с.